

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17667693>

QADIMGI O‘ZBEK VA FRANSUZ TILLARIDA SIFAT SO‘Z TURKUMINING JINSDA TURLANISHI

Tursunova Madina Ulug‘bek qizi

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

madinatursunova21@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada qadimgi o‘zbek va qadimgi fransuz tillarida sifat so‘z turkumining jinsda turlanishi qiyosiy tahlil asosida o‘rganilgan. Tadqiqotda har ikki tilning grammatik tizimi, ularning tipologik tuzilishi hamda sifatlarning jinsga munosabati morfologik va semantik jihatdan tahlil qilingan. Qadimgi o‘zbek tili agglutinatив tuzilishga ega bo‘lib, unda grammatik jins kategoriyasi mavjud emas. Shu sababli, sifatlar otlarning jinsiga ko‘ra o‘z shaklini o‘zgartirmagan, balki semantik moslik orqali bog‘langan. Sifatning ot bilan munosabati asosan so‘z tartibi va ma‘no aloqasi orqali ifodalangan.

Kalit so‘zlar: *qadimgi o‘zbek tili, qadimgi fransuz tili, sifat so‘z turkumi, jins kategoriyasi, morfologik turlanish, tipologik tahlil.*

Sifat so‘z turkumi har ikki til — qadimgi o‘zbek va qadimgi fransuz tillarining morfologik tizimida muhim o‘rin tutadi. Sifat predmetning belgisini, rangini, shaklini yoki holatini ifodalaydi. Biroq bu so‘z turkumining jinsda turlanishi har ikki tilda mutlaqo turlicha yo‘l bilan ifodalangan. Qadimgi o‘zbek tili agglutinatив bo‘lib, unda grammatik jins kategoriyasi mavjud emas, fransuz tili esa flektiv tizimga ega bo‘lib, jins farqlanishi nafaqat otlarda, balki sifatlarga ham ta’sir ko‘rsatgan.

Qadimgi o‘zbek tilida sifatlarning jinsda turlanishi

Qadimgi o‘zbek (eski turkiy) tilda jins kategoriyasi bo‘lmagan. Demak, sifatlار erkak yoki ayol jinsdagi predmetga qarab shaklan o‘zgarmagan. Sifatlار otga moslashuv orqali emas, balki ma’no jihatdan bog‘langan. Shuning uchun “go‘zal qiz” va “go‘zal yigit” kabi birikmalarda *go‘zal* sifati o‘zgarmaydi.

Misollar:

- *yaxshi er* — yaxshi erkak
- *yaxshi hatun* — yaxshi ayol
- *ul ulug‘ kishi* — u buyuk kishi
- *ul ulug‘ hatun* — u buyuk ayol

Ko‘rinib turibdiki, sifat shakli jinsga qarab o‘zgarmaydi; bu hol qadimgi o‘zbek tilining semantik neytrallik tamoyiliga asoslangan.

Sifat otga aniqlovchi sifatida keladi va har doim oldindan joylashadi. Masalan:

- *aq boz at* — oq ot
- *uluğ beg* — ulug‘ bek

Bunday joylashish tizimi jins va kelishikdan mustaqil bo‘lib, so‘z tartibi asosiy sintaktik belgi hisoblangan.

Garchi morfologik jins bo‘lmasa-da, leksik jins mavjud bo‘lgan, ya’ni ayrim so‘zlar orqali erkaklik va ayollik farqlangan:

- *er* – erkak, *hatun* – ayol
- *o‘g‘ul* – o‘g‘il, *qiz* – qiz

Ammo sifat bu farqqa morfologik jihatdan moslashmagan.

Qadimgi fransuz tilida sifatlarning jinsda turlanishi

Qadimgi fransuz tili (le vieux français, XI–XIV asrlar)da otlar ikki jinsga — masculin (erkak) va féminin (ayol) — bo‘lingan. Shu sababli, sifatlار ham otning jinsiga moslashib turlangan. Bu lotin tilidan meros bo‘lib, qadimgi fransuz tilining morfologik tizimida saqlanib qolgan.

Sifatlarning ayol jins shakllari odatda erkak jins shakliga -e qo'shimchasi qo'shish orqali yasalgan. Bu hol qadimgi fransuz tilining yozma manbalarida (masalan, *Chanson de Roland*, *Roman de la Rose*) keng kuzatiladi.

Misollar:

- *bon* (masculin) → *bone* (féminin) – “yaxshi”
- *grant* → *grante* – “katta”
- *beaus* → *bele* / *belte* – “go‘zal”
- *petit* → *petite* – “kichik”

Ba'zi hollarda fonetik o'zgarishlar yoki yozma variantlar xilma-xil bo'lgan, lekin morfologik qo'shimcha orqali jins farqlanishi doimiy qolgan.

Sifat ot bilan jins va son jihatidan kelishadi:

- *li bons chevaliers* — yaxshi ritsarlar (erkak jins, ko'plik)
- *la bone dame* — yaxshi ayol (ayol jins, birlik)

Bu kelishuv qadimgi fransuz tilining flektiv tuzilmasida ot-sifat munosabatining grammatik asosini tashkil etgan.

Ba'zi sifatlar jinsda turlanishda o'ziga xos fonetik o'zgarishlarga ega bo'lgan:

- *beau* → *belle*
- *nouveau* → *neuve*
- *vieux* → *vieille*

Bu o'zgarishlar lotin tilidagi fonetik evolyutsiya natijasida yuzaga kelgan va keyinchalik zamonaviy fransuz tilida ham saqlanib qolgan.

Xulosa qilib aytganda, qadimgi o'zbek va fransuz tillaridagi sifat so'z turkumining jinsda turlanishi o'zaro tipologik jihatdan keskin farqlanadi. Qadimgi o'zbek tili jins kategoriyasiga ega bo'lmagan agglutinatив til sifatida, sifatlarning otga moslashuvini semantik yo'l bilan amalga oshirgan. Qadimgi fransuz tili esa flektiv tizimga asoslanib, sifatlarni otning jinsiga morfologik jihatdan moslashtirgan, bu esa lotin tilining grammatik merosi hisoblanadi.

Bu tahlil shuni ko'rsatadiki, qadimgi o'zbek tilida jins neytralligi tildagi so'z tartibi va kontekst orqali ifodalangan bo'lsa, qadimgi fransuz tilida jins morfologik

belgi darajasiga ko'tarilgan. Natijada, har ikki tilning grammatik tuzilmasi inson tafakkuridagi jins kategoriyasini turlicha ifodalagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Chambon, J.-P. & Schmitt, C. (2003). Introduction à l'ancien français. Paris: Champion.
2. Marchello-Nizia, C. (2006). Le français en diachronie: Douze siècles d'évolution. Paris: Ophrys.
3. Goyens, M. & Verbeke, W. (2003). The Dawn of the Written Vernacular in Western Europe. Leuven: Leuven University Press.